

<http://dx.doi.org/10.18778/7969-165-4.18>

DOROTA GRABOWSKA*

Działalność Wydawnictwa Literackiego w upowszechnianiu literatury pamiętnikarskiej

Uwagi wstępne

Istniejące od lat 50. XX w. Wydawnictwo Literackie miało i nadal ma ogromny wpływ na rozwój życia kulturalnego, nie tylko Krakowa, ale całego kraju. Mieszcząca się w centrum Krakowa oficyna promuje najciekawsze „zjawiska literackie” oraz wybitnych twórców literatury polskiej i obcej. W programie wydawniczym ważne miejsce zajmuje publikowanie prac pamiętnikarskich. Dlatego w artykule zostanie ukazana działalność Wydawnictwa Literackiego w zakresie upowszechniania literatury pamiętnikarskiej. Realizacja tego zagadnienia wymaga uwzględnienia kilku kwestii: przedstawienia historii Wydawnictwa oraz zakresu jego działalności, ze szczególnym zwróceniem uwagi na publikowanie literatury pamiętnikarskiej. W artykule zostaną zawarte także wspomnienia autorów na temat współpracy z Wydawnictwem Literackim. Należy zaznaczyć, że niemożliwe jest przedstawienie wszystkich prac pamiętnikarskich, wydawanych przez krakowską oficynę. Dlatego w artykule zaprezentowane zostaną wybrane książki, zaliczane do tego rodzaju piśmiennictwa.

O historii Wydawnictwa Literackiego

Wydawnictwo Literackie zostało utworzone w dniu 1 stycznia 1953 r. w Krakowie, jako ogólnopolskie przedsiębiorstwo edytorskie typu humanistycznego. Już 14 lutego tego roku, w lokalnym dzienniku „Echo Krakowa”, ukazującym się

* Doktorantka, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk Pedagogicznych, Katedra Historii Myśli Pedagogicznej, 87-100 Toruń, ul. Gagarina 9.

w latach 1945–1997, z uznaniem i radością pisano: „starania grupy działaczy kulturalnych Krakowa z aktywnym redakcyjnym »Życia Literackiego« na czele odniosły skutek i oto od przeszło miesiąca istnieje już prawnie nowa w Krakowie placówka kulturalna przedsiębiorstwo państwowe »Wydawnictwo Literackie«”¹. Zgodnie z przyjętym statutem, zadanie tej instytucji polegało na „wydawaniu książek, czasopiśm oraz innych druków z zakresu literatury pięknej i zagadnień kulturalnych”². Na łamach „Echa Krakowa” informowano, że Wydawnictwo Literackie dąży do „objęcia zasięgiem swojej działalności – Polskę południową, przede wszystkim Kraków i Śląsk, wydając utwory odnoszące się do zagadnień z historii, życia Polski południowej oraz utwory pisarzy związanych z tym terenem, co nie znaczy, by nie mogło w razie potrzeby wydać również innej książki, nieodpowiadającej tym warunkom”³. Należy podkreślić, że od początku działalności krakowska oficyna wydawnicza była otwarta na współpracę z osobami posiadającymi różnorodne zainteresowania badawcze.

Wydawnictwo, po opracowaniu planu działania, nie przystąpiło od razu do właściwej pracy, ponieważ nie posiadało lokalu. Dopiero w czerwcu 1953 r. zaczęły ukazywać się pierwsze publikacje. Początkową siedzibą oficyny były pomieszczenia na zapleczu przy ul. Wiślniej 3, następnie pokoje w kamienicy przy ul. Basztowej 10. Pod koniec 1956 r. Wydawnictwo przeniosło się do lokalu przy Rynku Głównym. Natomiast dopiero na przełomie lat 1973/1974 zajęło obecną siedzibę, czyli Dom pod Globusem. Jej gmach został wzniesiony w latach 1904–1906. Początkowo mieściła się tam Izba Handlowo-Przemysłowa, a od lat 50. XX w. krakowska oficyna⁴.

Pierwszym dyrektorem Wydawnictwa Literackiego był Aleksander Słapa, księgarz i wydawca krakowski, natomiast redaktorem naczelnym Henryk Vogler, pisarz i krytyk literacki. Po śmierci Aleksandra Słapy w 1964 r. dyrektorem i redaktorem naczelnym został Jerzy Skórnicki realizujący w swojej pracy wizję ogólnopolskiego wydawnictwa literackiego, otwartego nie tylko na prace z zakresu historii, ale także innych dyscyplin. Najdłużej Wydawnictwem kierował Andrzej Kurz (w latach 1971–1981 i 1983–1990) polonista, historyk i politolog. Wówczas funkcję zastępcy redaktora naczelnego pełnili: Katarzyna Krzemuska (w latach 1972–1981) oraz Krystyna Migdańska (w latach 1984–1989). Katarzyna Krzemuska w latach 1982–1988 była także redaktorem naczelnym krakowskiej oficyny⁵.

¹ *Nowa placówka kulturalna Wydawnictwo Literackie wkrótce rozpocznie działalność w Krakowie*, „Echo Krakowa” 1953, R. VI, nr 39 (2244), s. 3.

² *50 lat Wydawnictwa Literackiego*, Kraków 2003, s. 5. *50 lat Wydawnictwa Literackiego* to broszura, która została wydana przez Wydawnictwo Literackie w 2003 r., czyli w pięćdziesiąt rocznicę powstania tej oficyny. Autorami tej publikacji są pracownicy Wydawnictwa (Rada Nadzorcza, Zarząd oraz Redaktor Naczelny) oraz Rada Konsultacyjna, w skład której wchodził m.in. Jan Błoński, Andrzej Chwałba, Przemysław Czapliński, Ewa Lipska czy Henryk Markiewicz. Natomiast komitet honorowy nad tą broszurą objęli: Leszek Miller (Prezes Rady Ministrów RP), Waldemar Dąbrowski (Minister Kultury), Jerzy Adamik (Wojewoda Małopolski), Jacek Majchrowski (Prezydent Miasta Krakowa), Franciszek Macharski (Metropolita Krakowski Kardynał), Franciszek Ziejka (Rektor UJ) oraz pisarze – Wisława Szymborska i Czesław Miłosz.

³ *Nowa placówka kulturalna...*, s. 3.

⁴ *50 lat Wydawnictwa Literackiego...*, s. 6 i 17.

⁵ Tamże, s. 14–15.

Od momentu prywatyzacji, czyli od 2003 r., prezesem jest Vera Michalski-Hoffmann, a redaktorem naczelnym Małgorzata Nycz⁶.

W wyniku transformacji ustrojowej, jak większość państwowych wydawnictw w Polsce, także Wydawnictwo Literackie znalazło się w trudnej sytuacji. W 1993 r. zostały podjęte działania w kierunku reorganizacji oficyny, czego efektem było wprowadzenie w 1996 r. programu naprawczego, przyspieszającego dokonanie wielu istotnych zmian. Mimo pewnych trudności, jakie pojawiły się w 1998 r., już w następnym roku nastąpił rozwój ekonomiczny Wydawnictwa. Na początku 2002 r. Jan Michalski, założyciel, właściciel i opiekun wydawnictwa Noir sur Blanc w Polsce, Francji i Szwajcarii, właściciel wydawnictwa Buchet-Chastel w Paryżu oraz Księgarni Polskiej w Paryżu, podkreślił, że „Wydawnictwo Literackie, publikując książki z zakresu beletrystyki, nauki i dydaktyki jest czołowym wydawnictwem w Polsce”⁷. Jego zdaniem oficyna uzyskała wysoką pozycję na rynku wydawniczym dzięki „umiejętności wczuwania się w prawdziwe potrzeby czytelników, szanując przy tym opinie krytyków literackich i niejednokrotnie wydając ich prace drukiem. Znana jest również z tego, że zawsze promowała młodych pisarzy i literackie debiuty”⁸. Należy podkreślić, że Wydawnictwo Literackie było i nadal jest otwarte na aktualne potrzeby środowiska kulturalnego, uwzględniając potencjał twórczy młodego pokolenia.

Na początku kwietnia 2002 r. ustalono, że do końca miesiąca zostanie podpisana umowa dotycząca prywatyzacji. Jednakże na przełomie sierpnia i września zmarły dwie najważniejsze osoby, związane z wprowadzeniem tej zmiany – dyrektor krakowskiej oficyny Barbara Drwota oraz Jan Michalski, inwestor strategiczny. Ostatecznie w dniu 14 lutego 2003 r. podpisano umowę prywatyzacyjną. Istniejące od pięćdziesięciu lat państwowe przedsiębiorstwo przekształciło się w Wydawnictwo Literackie sp. z o.o., podlegające zasadom korporacyjnego systemu spółników⁹. Mimo dokonania tych zmian, krakowska oficyna pozostała wierna pierwotnej idei, związanej z wydawaniem i promowaniem książek, pozyskiwaniem kolejnych twórców oraz realizowaniem nowych wyzwań, odpowiadających aktualnym potrzebom czytelników.

Działalność Wydawnictwa Literackiego

Najważniejszym celem Wydawnictwa, zgodnie z przyjętym w latach 50. XX w. statutem, było podejmowanie „problemów życia współczesnego, podawanie tematów żywotnych i potrzebnych, opracowanie pewnych zagadnień związanych

⁶ <http://www.wydawnictwoliterackie.pl/o-nas> [dostęp 10.09.2012].

⁷ J. Michalski, *Pożegnanie dyrektora Barbary Drwoty*, „Kwartalnik Wydawnictwa Literackiego” 2002, R. IV, nr 3/4 (12), s. 3.

⁸ Tamże.

⁹ *50 lat Wydawnictwa Literackiego...*, s. 26. Por. J. Michalski, *Pożegnanie dyrektora Barbary Drwoty...*

z życiem terenu, jego kulturą i promieniowaniem na życie całego kraju¹⁰. Początkowo działalność oficyny miała koncentrować się wokół trzech głównych zagadnień: literatury współczesnej, literatury klasycznej i literatury społeczno-naukowej¹¹. Opracowano metody wydawnicze i szczegółowy plan działania tej instytucji, nawiązując do tradycji i aktualnego stanu krakowskiego środowiska pisarzy, tłumaczy, naukowców oraz osób współpracujących z Wydawnictwem. W programie uwzględniono pięć głównych obszarów działalności, które w strukturze oficyny nazywano Redakcjami. W ramach pierwszej Redakcji – Polska Literatura Piękna Klasyczna XIX i XX wieku – ukazywały się przede wszystkim prace z okresu Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego. Drugi obszar dotyczył polskiej literatury pięknej współczesnej oraz eseistyki, krytyki literackiej i publicystycznej. W czasie działalności Wydawnictwa równie ważna była Redakcja Przekładów. Tłumaczono przede wszystkim prace z języka rosyjskiego, angielskiego, niemieckiego oraz języków romańskich. Publikowano także przekłady z literatury pięknej, klasycznej, współczesnej oraz literatury pamiętnikarskiej i epistemologicznej, historycznej i biograficznej. Krakowska oficyna odpowiedzialna była także za publikowanie prac z zakresu historii i teorii literatury oraz historii i teorii sztuki i kultury. Kolejnym obszarem aktywności Wydawnictwa była Redakcja Literatury Historycznej, Pamiętników i tzw. Cracoviana, której tematyka dotyczyła ludzi i wydarzeń związanych z Krakowem i Polską południową. W jej ramach ukazywały się wspomnienia polityków, dyplomatów oraz ludzi ze świata nauki¹².

Krakowska oficyna od początku swego istnienia specjalizowała się w publikowaniu prac o różnorodnej tematyce, które wydawane były w ramach serii, zainicjowanych przez poszczególne Redakcje. W serii „Lekcja Literatury” pojawiło się pierwsze krajowe wydanie dzieł Witolda Gombrowicza. Wydawnictwo przyczyniło się również do upowszechniania książek z serii „Fantastyka i Groza”, a także zainicjowało serię „Z Klepsydrą” oraz cykl zatytułowany „Stanisław Lem poleca”¹³. Krakowska oficyna podjęła się także wydawania serii „Portrety Wielokrotne”, które poświęcone zostały przedstawieniu ważnych osób ze świata literackiego, w oparciu o opinie innych osób. Natomiast w ramach serii „Eseju Klasycznego”, kierowanego przez Stefana Górę, specjalistę w zakresie edycji klasyki polskiej i obcej, ukazały się m.in. pierwsze polskie wydania „Erystyki” Arthura Schopenhauera czy „Nowoczesny mit” Carla Gustava Junga. Opublikowano także serię „Biblioteka Romantyczna”, zapoznając w ten sposób czytelników z tematami, gatunkami,

¹⁰ *Nowa placówka kulturalna...*, s. 3.

¹¹ Tamże.

¹² *Bibliografia publikacji Wydawnictwa Literackiego 1953–1972*, oprac. S. Zychowiczowa i R. Skręt, Kraków 1978, s. 6. W pracy *Bibliografia publikacji Wydawnictwa Literackiego 1953–1972* dyrekcja Wydawnictwa Literackiego zwróciła uwagę na 6 obszarów działalności tej instytucji: polska literatura piękna klasyczna XIX i XX w.; polska literatura piękna współczesna; przekłady; literatura pamiętnikarska i historyczna; cracoviana; publikacje z zakresu historii i teorii sztuki i kultury. Natomiast po przeprowadzeniu wywiadu z Marią Rydlową, która pracowała w Wydawnictwie od początku jego powołania, ustalono, że faktycznie istniało tylko 5 działów, tzn. literatura pamiętnikarska i historyczna oraz cracoviana stanowiły jeden dział, a nie dwa odrębne, jak podaje dyrekcja krakowskiej oficyny.

¹³ Ł. Gołębiwski, *Pół wieku WL-u*, „Kwartalnik Wydawnictwa Literackiego” 2003, R. V, nr 1(13), s. 8 i 15.

stylami i twórcami zarówno polskiego, jak i europejskiego romantyzmu. Podobne zadanie zostało postawione przed serią „Biblioteka Młodej Polski”. Krytycznie opracowywano i komentowano wybory poezji znajdującej się w różnych czasopismach lub zbiorach archiwalnych. Wydawnictwo Literackie przyczyniło się także do upowszechnienia literatury pięknej, esejów, wspomnień czy pamiętników, których tematyka związana była z przyrodą oraz kulturą Tatr i Podhala. Prace te ukazywały się w serii „Tatrzańskie”¹⁴.

Wydawnictwo Literackie ma także wielkie zasługi w promowaniu literatury obcej, tłumaczonej na język polski. W ramach serii „Proza Iberoamerykańska” zostało wydanych ponad 200 książek pisarzy pochodzących z różnych państw Ameryki Południowej, przede wszystkim z Argentyny, Peru, Chile i Kolumbii. W ostatnich latach Wydawnictwo opublikowało wiele prac w serii „Pisarze Języka Niemieckiego”, promując w ten sposób literaturę niemiecką. Seria ta została wyróżniona Nagrodą miesięcznika „Literatura na Świecie” w kategorii inicjatyw wydawniczych. Krakowska oficyna rozpoczęła również publikowanie serii „Literatury Angielskiej”, upowszechniając ten typ piśmiennictwa w Polsce. Warto także podkreślić, że ważnym przedsięwzięciem edytorskim Wydawnictwa była „Seria Dwujęzyczna”, ukazująca się od 1972 r. do chwili obecnej. W jej ramach zostały wydane przekłady polskiej poezji¹⁵.

Ważne miejsce w programie Wydawnictwa Literackiego zajęło publikowanie wspomnień. Za ich upowszechnianie odpowiedzialna była Redakcja Literatury Historycznej, Pamiętników i Cracoviana, którą od 1976 r. kierowała Maria Rydlowa. W ramach tego obszaru działalności krakowskiej oficyny, ukazały się dwie serie: „Wspomnienia oświęcimskie” oraz „Wspomnienia Żydów krakowskich”. W tej pierwszej serii pojawiła się m.in. praca *Anus mundi* Wiesława Kielara, tłumaczona na języki obce. Natomiast w serii „Wspomnienia Żydów krakowskich” zostało wydanych około 10 tytułów. Wśród nich należy wymienić: *Wśród przyjaciół i wrogów* Marii i Mieczysława Mariańskich, *Na aryjskich papierach* Bronisława Szatyna, *Zagłada Żydów w Krakowie* Aleksandra Bibersteina czy *Apteka w getcie krakowskim* Tadeusza Pankiewicza¹⁶.

Publikowanie prac w ramach poszczególnych serii przyczyniło się do tematycznego ujednolicenia wydawanych publikacji. Należy podkreślić znaczącą rolę krakowskiej oficyny w zakresie upowszechniania literatury obcej w Polsce, a także tłumaczenie dzieł rodzimych na języki obce. Działalność Wydawnictwa Literackiego została w znaczący sposób doceniona, poprzez przyznanie prestiżowej Nagrody Sezonu Wydawniczo-Księgarskiego Ikar '97 za „skuteczny i efektowny powrót do świetnych tradycji oficyny, za ambitny program wydawniczy, poświęcony m.in. seriami Lekcja Literatury, Obrazy Współczesności, Leksykony Historii i Kultury Polskiej, odnowioną poetycką Serię Dwujęzyczną oraz sfinalizowaniem »Dzieł« Gombrowicza”¹⁷.

¹⁴ 50 lat Wydawnictwa Literackiego..., s. 11–12.

¹⁵ Ł. Gołębiewski, *Pół wieku WL-u*.

¹⁶ Na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Marią Rydlową w dniu 7.11.2012 r.

¹⁷ 50 lat Wydawnictwa Literackiego..., s. 19.

Wydawnictwo Literackie, oprócz ogłaszania drukiem prac z zakresu literatury pięknej zarówno polskiej, jak i zagranicznej, cały czas rozszerza ofertę wydawniczą. Wśród wydawanych prac pojawiły się słowniki, leksykony, książki historyczne, podręczniki szkolne. Dodatkowo należy podkreślić, że oficyna ta jest jedną z pierwszych w Polsce, która rozpoczęła wydawanie książek w formie e-booka i audiobooka¹⁸. W ten sposób chce dotrzeć do zróżnicowanej i jak najszerzej grupy odbiorców.

Upowszechnianie literatury pamiętnikarskiej przez Wydawnictwo Literackie

W działalności Wydawnictwa ważne miejsce zajmowało publikowanie literatury pamiętnikarskiej. Po II wojnie światowej nastąpiło wzmożone zainteresowanie tym rodzajem piśmiennictwa. Szczególną uwagę przywiązywano do tych pamiętników, które zawierały opis życia i działalności autora, jego kontakty z otaczającą go rzeczywistością i zaangażowanie w wydarzenia społeczno-polityczne. Z drugiej strony w wyniku wojny uległy zniszczeniu materiały archiwalne oraz zbiory biblioteczne, dlatego pamiętniki uznano za cenne źródło informacji. Wówczas rozpoczął się proces ich wyszukiwania, a następnie publikowania. W ten sposób została zainicjowana wzmożona akcja wydawnicza literatury pamiętnikarskiej. Za ich upowszechnianie po II wojnie światowej odpowiedzialne były przede wszystkim trzy wydawnictwa: Państwowy Instytut Wydawniczy w Warszawie, Wydawnictwo Ossolineum we Wrocławiu oraz Wydawnictwo Literackie w Krakowie. Współcześnie także koordynują one prace związane z wydawaniem pamiętników¹⁹.

Używając sformułowania literatura pamiętnikarska, mam na myśli te gatunki piśmiennictwa, które zawierają relację zdarzeń przedstawioną z perspektywy jej autora, czyli przede wszystkim pamiętniki *sensu stricto*, autobiografie i dzienniki. Zaliczyć do niej można także listy bądź szerzej korespondencję, wspomnienia. Analizując działalność Wydawnictwa Literackiego w zakresie upowszechniania literatury pamiętnikarskiej, należy podkreślić, że przyczyniło się ono do publikowania wszystkich wyżej wymienionych gatunków pamiętnikarstwa.

Mimo powstałych na przestrzeni wieków wielu definicji pamiętnika, powinniśmy wskazać jego zasadnicze cechy. Pamiętnik to utwór, w którym autor, narrator oraz główny bohater stanowią tę samą osobę, która opisuje zdarzenia z własnego punktu widzenia. Zdaniem Andrzeja Cieńskiego autor pamiętnika zawiera pakt autobiograficzny z czytelnikiem, ponieważ jego intencją jest opisanie własnego życia, a nie tworzenie dzieła historycznego²⁰. Materiały pamiętnikarskie poprzez swoją zróżnicowaną tematykę mają wielu odbiorców. Jak słusznie zauważył

¹⁸ <http://www.institutksiazki.pl/pl/ik/site,9,10,169.php> [dostęp 12.09.2012].

¹⁹ A. Knot, *Przedmowa*, [w:] K. Chłędowski, *Pamiętniki. Galicja 1843–1880*, t. 1, Kraków 1957, s. 6.

²⁰ A. Cieński, *Pamiętniki i autobiografie światowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 14.

Władysław Zawadzki „Lubownicy literatury lekkiej, czytający jedynie dla zabawy, chwytają pamiętniki z przyjemnością, znajdując przy różnaitości zdarzeń, będącej łakomą dla zaspokojenia ciekawości strawą, urok prawdy, silniejszy zawsze niż wszystkie najbujniejszej fantazji zmyślone obrazy. Lecz i dla historyka stanowią one częstokroć nader szacowny materiał [...]. Dla artysty są one bogatą kopalnią. Z nich czerpie malarz i powieściarz”²¹. Warto podkreślić, że pamiętniki, mają wielu odbiorców, stając się dla jednych rozrywką, dla innych cennym materiałem badawczym.

Wobec literatury pamiętnikarskiej odbiorcy mają zróżnicowane oczekiwania. Dlatego Wydawnictwo Literackie chcąc im sprostać, publikuje prace pamiętnikarskie, w których zawarte są różnorodne wątki tematyczne. Znaczną rolę w ich przygotowaniu do opublikowania w tej oficynie odegrał Antoni Knot (1904–1982), historyk, bibliotekarz, profesor na Uniwersytecie Wrocławskim, autor prac z zakresu polskiej oświaty i kultury²². Dla przykładu należy wymienić m.in. wydane w latach 50. XX w. dwutomowe *Pamiętniki* Kazimierza Chłędowskiego, pisane przez autora pod koniec aktywności zawodowej. Jednakże już od wczesnej młodości prowadził on dziennik, który stał się podstawą do opracowania pamiętnika. Praca ta składa się z dwóch części, w których Kazimierz Chłędowski opisuje swoje życie od czasów dzieciństwa, aż do przejścia na emeryturę. Pierwsza część obejmuje lata 1843–1880 spędzone w Galicji, natomiast druga przedstawia wiedeńską działalność Chłędowskiego w okresie od 1881 do 1901 r. „Pamiętniki” zostały wydane zgodnie z wolą autora, tzn. trzydzieści lat po jego śmierci. Dzięki dużemu zainteresowaniu ze strony czytelników, pierwszy nakład pięciotysięczny został wyczerpany w przeciągu prawie trzech miesięcy. Wówczas *Pamiętniki* uznane zostały za „książkę dnia” i „sensację wydawniczą”, ponieważ wzbudziły zarówno pozytywne, jak i negatywne emocje. Po wyczerpaniu się nakładu pierwszego Wydawnictwo Literackie przystąpiło do wydania drugiego²³.

W 1971 r. krakowska oficyna opublikowała, pochodzący także z XIX w., *Pamiętnik: 1832–1848* autorstwa Henryka Bogdańskiego, jednego z najważniejszych uczestników życia konspiracyjnego w Galicji. Praca ta uważana jest za cenne źródło historyczne. Zawiera ona informacje zarówno z okresu tzw. „podziemnej Galicji” oraz związanych z nią prześladowań ze strony zaborcy w latach od upadku powstania listopadowego aż do Wiosny Ludów. *Pamiętniki* wraz z całą spuścizną rękopiśmienną Bogdańskiego zostały złożone w Bibliotece Ossolińskich we Lwowie. Przygotowując je do opublikowania, z całości rękopisu wykonano mikrofilm we Lwowie przekazany następnie do Krakowa. Z inicjatywy Wydawnictwa Literackiego sporządzono fotokopię, która stała się podstawą do wydania w 1971 r. *Pamiętników* Bogdańskiego²⁴.

Innym cennym źródłem do poznania galicyjskiego życia, od początku zaborów aż po 1848 r., są *Pamiętniki życia literackiego w Galicji* Władysława Zawadzkiego.

²¹ W. Zawadzki, *Pamiętniki życia literackiego w Galicji*, Kraków 1961, s. 19.

²² W. Szulakiewicz, Antoni Knot, [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner i W. Szulakiewicz, Toruń 2008, s. 380–387.

²³ W. Chłędowski, *Pamiętniki. Galicja (1843–1880)*, s. 5.

²⁴ H. Bogdański, *Pamiętnik: 1832–1848*, Kraków 1971, s. XVIII.

Autor umiejętnie opisał w nich ogólną sytuację kulturalną narodu polskiego, przedstawiając zagadnienia literackie w powiązaniu ze sprawami oświatowymi, artystycznymi czy teatralnymi.

Warto wspomnieć także o opublikowaniu przez Wydawnictwo Literackie *Pamiętnika* Stanisława Brzozowskiego. Pisał on ten pamiętnik w ostatnich miesiącach swojego życia, gdy wyraźnie już zdawał sobie sprawę, że „śmierć może czekać lata, ale potencjalnie, in idea, stoi za ramieniem”²⁵. Po raz pierwszy *Pamiętnik* ukazał się w 1913 r. z inicjatywy Antoniny Brzozowskiej w Księgarni Polskiej Bernarda Połonieckiego we Lwowie. Natomiast w 1985 r. w Krakowie nakładem 50 tys. egzemplarzy Wydawnictwo Literackie opublikowało *Pamiętnik* w oparciu o pierwsze wydanie²⁶. Należy także zaznaczyć, że krakowska oficyna w 1984 r. wydała *Życie na niby: pamiętnik po klęsce* Kazimierza Wyki. Poprzednie wydanie tego pamiętnika ukazało się nakładem Książki i Wiedzy w 1959 r. Przy publikowaniu w 1984 r. w Krakowie *Życia na niby* uwzględniono także odnaleziony w spuściźnie Kazimierza Wyki, niedokończony fragment *Pamiętnika po klęsce*, pisany zimą od 1939 do 1940 r. Ostatecznie Wydawnictwo Literackie nadało tej pracy tytuł *Życie na niby: pamiętnik po klęsce*, składający się z dwóch części, stanowiących integralną całość²⁷.

Krakowska oficyna przyczyniła się także do upowszechniania autobiografii. W literaturze przedmiotu autobiografia określana jest jako utwór, w którym autor swoją uwagę koncentruje przede wszystkim na własnej osobie, na swoim działaniu, myślach, poglądach i przeżyciach. Małgorzata Czerwińska zwróciła uwagę, że „autobiografii nie pisze się ani dla siebie, jak dziennik, ani dla kogoś bliskiego, jak list. Pisze się ją dla potomnych, jak pamiętnik. Ale pisze się ją o sobie – nie jak pamiętnik. Do tego potrzebne jest przekonanie o publicznej ważności tego, co jednostkowe, osobiste i prywatne”²⁸. Przykładem tego rodzaju piśmiennictwa jest opublikowana przez Wydawnictwo dwutomowa *Autobiografia. Myśli nie tylko o sobie* autorstwa Jana Twardowskiego. Pierwsza część pt. *Smak dzieciństwa* przedstawia jego działalność w latach 1915–1959, natomiast drugi tom pt. *Czas coraz prędszy* dotyczy okresu 1959–2006. W pracy tej Twardowski opisał wydarzenia, które już od wczesnych lat dzieciństwa kształtowały jego osobowość, pogłębiały wiarę oraz pobudzały wrażliwość. W autobiografii zostały przywołane przez autora zarówno chwile radosne, jak i smutne, a także ludzie, którzy odegrali ważną rolę w jego życiu. Twardowski podkreślił, że cenne jest spisywanie wspomnień, ponieważ „jeśli z tego nie skorzystam i nic o sobie nie powiem, któż będzie o mnie wiedział...”²⁹. Należy również zaznaczyć, że w 2002 r. w Krakowie została wydana *Autobiografia pośmiertna* Witolda Gombrowicza, która stanowi zbiór autobiograficznych fragmentów wybranych z kilku utworów pisarza. Praca ta została uporządkowana chronologicznie i skomponowana jako tekst ciągły. We wstępie

²⁵ S. Brzozowski, *Pamiętnik*, Kraków 1985, s. 5.

²⁶ Tamże, s. 23.

²⁷ K. Wyka, *Życie na niby: pamiętnik po klęsce*, Kraków 1984, s. 301.

²⁸ M. Czerwińska, *Autobiografia i powieść, czyli pisarz i jego postacie*, Gdańsk 1987, s. 8.

²⁹ J. Twardowski, *Autobiografia. Myśli nie tylko o sobie*, t. 1, *Smak dzieciństwa*, Kraków 2010, s. 5.

Gombrowicz pisał: „popeliłem wielki błąd, nie zapisując mego życia godzina za godziną, minuta za minutą. Czyż jednak można ogarnąć ten bezmiar chwil? Przyszłość jest tajemnicą, przeszłość chaosem”³⁰.

Wśród publikowanych przez Wydawnictwo Literackie gatunków pamiętnikarstwa ważne miejsce zajmują także dzienniki. Stanowią one bezpośrednią relację autora, który dokonuje zapisu z niewielkim dystansem czasowym od chwili zaistnienia zdarzenia do jego spisania. Jak powszechnie wiadomo, ten rodzaj piśmiennictwa posiada kilka charakterystycznych cech. Wśród nich należy wymienić: brak celowej selekcji przedstawianych wydarzeń, uproszczone i schematyczne opisy, genealogiczna kompozycja oraz nieprzewidywalność tematyczna. Autor zapisuje w dzienniku treści, które pochodzą zazwyczaj z bezpośredniej obserwacji i nacechowane są emocjami, bez głębszej refleksji oraz przedstawiania ogólniejszych wydarzeń³¹. Przykładem tego rodzaju piśmiennictwa może być trytomowy *Dziennik* Witolda Gombrowicza, który został opublikowany przez Wydawnictwo Literackie z inicjatywy jego dyrektora i redaktora naczelnego Andrzeja Kurza. Po śmierci Gombrowicza nawiązał on kontakt z Ritą Gombrowicz, żoną pisarza. W 1975 r. w Krakowie przeprowadził z nią bezpośrednią rozmowę, przy współudziale Jana Błońskiego. Tematem ich dyskusji były zasady wydawania twórczości Witolda Gombrowicza. Rozmowy w tej sprawie Andrzej Kurz prowadził także w Mediolanie, gdzie mieszkała wdowa po pisarzu. Wówczas Wydawnictwo Literackie oprócz powieści, dramatów, takich jak: *Bakakaj*, *Ferdydurke*, *Trans-Atlantyk*, *Ślub* czy *Iwona, księżniczka Burgunda*, opublikowało trytomowy *Dziennik* autorstwa Witolda Gombrowicza. Początkowo ukazywały się jego fragmenty, natomiast ostatecznie zapiski te zebrano w trytomowe dzieło, obejmujące działalność pisarza w okresie 1953–1966. Pierwszy i drugi tom pojawił się w 1986, a trzeci w 1988 r. W trakcie rozmów związanych z wydaniem twórczości Gombrowicza ustalono, że krakowska oficyna w przyszłości będzie publikowała jego rozproszone i niedokończone utwory, wywiady czy korespondencję³².

Warto wspomnieć także o popularyzowaniu przez Wydawnictwo Literackie *Dziennika pisanego nocą* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Praca ta jest świadectwem uczestnictwa autora w „polskim doświadczaniu”, ponieważ obejmuje lata 1971–2000, kiedy w Polsce dokonywały się ważne przemiany polityczne. Jak sam autor zaznaczył: „pisać tak, by zdanie było przekazem nie tylko jasnej i swobodnej myśli, lecz nieustannego napięcia moralnego, by w słowie żył całym sobą kto wypowiada je jako swoją długo odważaną i cierpianą prawdę – to pociągało mnie zawsze”³³. Pierwsza edycja tego dziennika ukazała się w 1973 r. nakładem Instytutu Literackiego w Paryżu. Dopiero w 2011 r. Wydawnictwo Literackie opublikowało trytomowy *Dziennik pisany nocą*, przedstawiający działalność autora w latach 1971–2000.

³⁰ Tamże.

³¹ H. Dziechcińska, *Dziennik*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze–Renesans–Barok)*, red. T. Michałowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 133–134.

³² W. Gombrowicz, *Dziennik 1953–1956*, Kraków 1986, s. VI.

³³ G. Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą*, Kraków 2011, s. 67.

Z dużym zainteresowaniem ze strony czytelników spotkał się także nieznanym dotychczas *Dziennik* Jana Józefa Szczepańskiego, wydany przez krakowskie Wydawnictwo w 2009 r. Autor opisuje w nim wydarzenia z powojennego półwiecza, czyli z lat 1945–2002. Pierwszego dnia spisywania *Dziennika* Szczepański podkreślił, że „ten pamiętnik ma cel odpowiedzialny i trudny. Ma mnie wyleczyć i wychować. Nie będzie dla mnie rozrywką ani przyjemnością. Będzie obowiązkiem, przeważnie przykrym i uciążliwym. Piszę go dlatego, żeby moim postanowieniom nadać cechy odpowiedzialności, żeby nie mogły się rozleźć, rozpląnąć, we mgle bezpłodnej chandry, jak tyle razy poprzednio”³⁴. W pracy tej możemy znaleźć informacje zarówno z życia prywatnego, jak i działalności zawodowej Jana Szczepańskiego. Na kartach *Dziennika* przedstawia on relację z odbytych podróży, kontakty ze środowiskiem literackim, a także swoje opinie dotyczące rozgrywających się wówczas w Polsce wydarzeń politycznych.

Formę bliską pamiętnikowi stanowią wspomnienia, które również ukazywały się nakładem Wydawnictwa Literackiego. Często pojęcie to używane jest synonimicznie w odniesieniu do pamiętnika i autobiografii. Jednakże w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że kompozycja wspomnień bywa bardziej otwarta, z tendencją do fragmentaryczności³⁵. Wydawnictwo opublikowało wiele wspomnień o różnorodnej tematyce. Wydarzenia historyczne z XIX w. zostały poruszone m.in. we *Wspomnieniach chłopów powstańców 1863* biorących udział w powstaniu styczniowym czy we *Wspomnieniach* Mariana Rosco Bogdanowicza. Praca tego ostatniego autora jest cennym źródłem informacji na temat życia obyczajowego Galicji i działalności Polaków w Wiedniu z ostatnich trzydziestu lat istnienia monarchii austriackiej, czyli aż do wybuchu I wojny światowej.

Wydawnictwo Literackie popularyzuje również zagadnienia związane z historią oświaty. Świadczy o tym opublikowanie powszechnie znanych i wartościowych *Wspomnień niebieskiego mundurka* Witolda Gomulickiego czy *Galicyjskich wspomnień szkolnych* pod redakcją Antoniego Knota. Praca Witolda Gomulickiego przedstawia życie uczniów w XIX-wiecznej szkole. Autor zdecydował się opisać zarówno uczniów, jak i nauczycieli z męskiej Szkoły Powiatowej w Pułtuskach. Natomiast *Galicyjskie wspomnienia szkolne* stanowią zbiór materiałów na temat działalności szkoły polskiej w Galicji. Należy zgodzić się ze słowami Knota, że „wspomnienia szkolne wiernie spisane wystawiają dawnej szkole wszechstronne świadectwo takie, jakiego nigdzie indziej nie znajdziemy”³⁶. *Galicyjskie wspomnienia szkolne* ukazały się nakładem Wydawnictwa Literackiego w 1955 r.

Krakowska oficyna opublikowała również wiele wspomnień autorów opisujących wydarzenia z XX w. Wśród nich należy wymienić *O Niemcach i Polakach: wspomnienia, prognozy, nadzieje* Władysława Bartoszewskiego. Praca ta zawiera informacje na temat kształtowania się stosunków polsko-niemieckich od po-

³⁴ J. J. Szczepański, *Dziennik 1945–1956*, Kraków 2009, s. 6.

³⁵ M. Czermińska, *O autobiografii i autobiograficzności*, [w:] *Autobiografia*, red. M. Czermińska, Gdańsk 2009, s. 14.

³⁶ *Galicyjskie wspomnienia szkolne*, do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył A. Knot, Kraków 1955, s. XLVII.

czątku II wojny aż do czasów współczesnych (do 2008 r.). Jest to zatem historia przedstawiona z perspektywy samego autora, osoby mającej wpływ na wydarzenia rozgrywające się w tym okresie. Warto również wspomnieć o książce Gustawa Herlinga-Grudzińskiego *Inny świat: zapiski sowieckie*. Inspiracją do jej powstania były doświadczenia i obserwacje autora z okresu jego pobytu w łagrze. Książkę tę pisał on od lipca 1949 do lipca 1950 r. w Rugby i w Londynie, gdyż jak zaznaczył „żeby opisać inny świat, trzeba było jednak mentalnie tkwić poza nim, nie dać się wciągnąć w jego obłądną logikę. I to było najważniejsze”³⁷. Pierwsze wydanie tej pracy zostało opublikowane w języku angielskim i w wersji anglojęzycznej spotkało się z pozytywnym przyjęciem ze strony prasy i czytelników. W przeciągu kilku lat *Inny świat* został przełożony na wiele języków: francuski, szwedzki, niemiecki, włoski, hiszpański, japoński, chiński, arabski. Po raz pierwszy polskie wydanie zostało opublikowane w 1953 r. nakładem londyńskiego wydawnictwa „Gryf”. Następne ukazało się w 1965 r. dzięki Instytutowi Literackiemu w Paryżu. Na terenie Polski za publikowanie *Innego świata* początkowo odpowiedzialny był „Czytelnik”, natomiast od 2000 r. to właśnie Wydawnictwo Literackie upowszechnia kolejne wydania tych wspomnień³⁸.

Krakowska oficyna popularyzuje także wspomnienia, w których autor koncentruje się wyłącznie na opisanu czasów swojej młodości. Przykładem mogą być wspomnienia Henryka Voglera, Jarosława Iwaszkiewicza czy Stanisława Pigonia. Wydawnictwo Literackie w 1994 r. opublikowało *Wyznanie możeszowe: wspomnienia z utraconego czasu* Voglera. Praca ta jest niejako uzupełnieniem pierwszego tomu jego poprzedniej książki *Autoportret z pamięci*. W *Wyznaniu możeszowym* autor po raz kolejny odwołuje się do lat wczesnej młodości, przypadającej na okres Drugiej Rzeczypospolitej, które spędził w Krakowie. Vogler zdecydował się opisać obyczaje, postaci i rozgrywające się wówczas wydarzenia.

O latach młodości pisał także Jarosław Iwaszkiewicz. *Książka moich wspomnień* powstała w okresie okupacji hitlerowskiej, natomiast ukazała się po raz pierwszy w Wydawnictwie Literackim w 1957 r. Autor opisuje w niej lata dzieciństwa oraz młodości przypadającej na okres dwudziestolecia międzywojennego. Jarosław Iwaszkiewicz zaznaczył, że jego zamiarem nie jest napisanie obszernych pamiętników, lecz „mnie będzie chodziło tylko o to, aby opowiedzieć, jak świat zewnętrzny z całym jego pięknem, z całą szpetotą, tragizmem i radością przełamywał się w duszy dziecka, młodzieńca i mężczyzny, i jak przygotowywałem się do spełnienia trzech zadań, które sobie postawiłem w zaraniu życia, aby możliwie najdokładniej ten świat »poznać, zrozumieć i wyrazić«”³⁹.

Warto także zaznaczyć, że Wydawnictwo Literackie opublikowało wspomnienia Stanisława Pigonia z lat jego młodości. W swojej pracy *Z Komborni w świat* podkreślił on, że „mija od czasu pisanie tej książeczki lat czternaście. Ale jakich lat! Na wielkim zakręcie dziejowym, na którym nas postawiło życie, lata mijają jak błyskawice, ale są one z tych błyskawic, co towarzyszą wstrząsom bryły ziemskiej.

³⁷ G. Herling-Grudziński, *Inny świat: zapiski sowieckie*, Kraków 2007, s. 13.

³⁸ Tamże, s. 7–8.

³⁹ J. Iwaszkiewicz, *Książka moich wspomnień*, Kraków 1957, s. 6.

Taki czas liczy się inaczej [...]. Sprawy przeszłe z takiej widziane odległości – jakież się wydają odległe! Rozważania, troski, także mentorowania na tamtym powstałym gruncie – jakież się wydają dalekie, jak przebrzmiałe! A zatem czy warto je odświeżać i przypominać, tę książeczkę – owoc czasów i stosunków minionych – czy warto wznawiać?”⁴⁰ Krakowska oficyna wydała w 1957 r. pracę *Z Komborni w świat* Stanisława Pigionia w rozszerzonej i uzupełnionej przez autora wersji.

Wydawnictwu Literackiemu zawdzięczamy także publikowanie listów czy szerzej rozumianej korespondencji. Mimo fragmentarycznego charakteru tego rodzaju prac, możemy dzięki nim pozyskać informacje na temat życia, osobowości autora oraz zrekonstruować jego poglądy na wiele kwestii⁴¹. Przykładowo wydana drukiem w 2009 r. przez Wydawnictwo Literackie *Korespondencja* Tadeusza Różewicza oraz Zofii i Jerzego Nowosielskich jest świadectwem przyjaźni między dwoma artystami. Pochodząca z okresu 1963–2002 i licząca 380 kartek *Korespondencja* zawiera informacje dotyczące zarówno wydarzeń dnia codziennego, jak i zagadnień związanych z ich twórczością.

Należy także wspomnieć, że w Krakowie zostały wydane *Listy* Stanisława Lema i Sławomira Mrożka. Ich korespondencja nie koncentrowała się wyłącznie na literaturze czy polityce, ale także, co może zaskoczyć czytelnika, na wspólnej pasji tych pisarzy – samochodach. W listach pojawia się charakterystyczna dla artystów ironia, gry słowne czy żarty. Wydawnictwo Literackie pod koniec lat 70. i w latach 80. XX w. publikowało także wiele listów Stanisława Witkiewicza, które do druku przygotowała Maria Rydlowa. Korespondentami Witkiewicza byli m.in. Józef Mehoffer, Henryk Opieński, Tadeusz Stryjeński⁴², Karol Maszkowski⁴³ czy Lucjan Rydel⁴⁴.

Wspomnienia autorów o współpracy z Wydawnictwem Literackim

Warto także zaznaczyć, że krakowska oficyna nawiązała współpracę z wieloma osobami ze świata literatury, sztuki czy nauki, jednakże „zawsze najlepszymi sojusznikami Wydawnictwa byli pisarze żywi, wrażliwi, wiele rozumiejący, zainteresowani nie tylko wydawaniem u nas swoich tekstów, ale także kondycją polskiej kultury i polskiego społeczeństwa. Zwłaszcza poeci byli i są wypróbowani

⁴⁰ S. Pigoń, *Z Komborni w świat: wspomnienia młodości*, Kraków 1957, s. 6.

⁴¹ G. Michalski, *Źródła do badań biograficznych w historii wychowania*, [w:] *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, red. T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski, Kraków 2004, s. 179.

⁴² *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Mehoffera, Henryka Opieńskiego i Tadeusza Stryjeńskiego*, oprac. M. Rydlowa, Kraków 1994, cz. 1 i 2.

⁴³ *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Karola Maszkowskiego*, oprac. M. Rydlowa, Kraków 1997.

⁴⁴ *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, oprac. M. Rydlowa, Kraków 1979, cz. 1 i 2.

nymi przyjaciółmi naszej oficyny⁴⁵. Kilkoro spośród nich zdecydowało się opisać swoje wspomnienia związane z tą współpracą. W tym miejscu warto przytoczyć opinię Wisławy Szymborskiej, Czesława Miłosza, Andrzeja Chwalby, Ewy Lipskiej czy Henryka Markiewicza. Wisława Szymborska, w charakterystycznym dla siebie stylu, określiła swoje kontakty z Wydawnictwem Literackim jako „bilateralne, cenne, długoletnie, finezyjne, dogłębne, inspirujące, międzyludzkie, nadobowiązkowe, owocne, ścisłe, tkiwe, wielopoziomowe i żywotne”⁴⁶. Natomiast Czesław Miłosz zaznaczył, że jego „romans” z Wydawnictwem Literackim zaczął się przed wieloma laty. Mimo pojawienia się pewnych problemów związanych z opublikowaniem jego twórczości, ostatecznie uznał, że „widocznie miałem do tej firmy dużo sympatii”⁴⁷. Świadczyć o tym może opublikowanie przez krakowską oficynę jego wierszy. Miłosz pisał: „jest to dowód, że zespół pracowników Wydawnictwa Literackiego darzę estymą”⁴⁸. Z kolei Ewa Lipska współpracę z krakowską oficyną określiła jednym zdaniem „to jeden z najlepszych związków, które zawarłam w życiu”⁴⁹. Podobny pogląd wyraził polski historyk Andrzej Chwalba, uznając, że „po rodzinie Wydawnictwo Literackie to coś, co mnie w życiu spotkało najlepszego”⁵⁰. Henryk Markiewicz, polski historyk i teoretyk literatury, od początku związany z oficyną, zwrócił uwagę na trzy główne jej zasługi: zaangażowanie w promocję ambitnej twórczości wielu pisarzy, pracowitość w wydawaniu polskiego dziedzictwa literatury i kultury, a także „szczęśliwe zestrojenie ogólnopolskiego charakteru Wydawnictwa ze szczególną dbałością o krakowskie tradycje i krakowskie środowisko literackie i humanistyczne”⁵¹. Jak wynika z przytoczonych wspomnień, autorzy pozytywnie wypowiadają się na temat współpracy z Wydawnictwem Literackim.

Uwagi końcowe

Podsumowując rozważania na temat działalności Wydawnictwa Literackiego, należy podkreślić, że od początku istnienia jego celem było wydawanie takich prac, które spełnią oczekiwania czytelników. Dzięki nawiązaniu współpracy ze znaczącymi osobami ze świata kultury i nauki nakładem krakowskiej oficyny publikowano wiele książek. Zawierają one zróżnicowane zagadnienia tematyczne oraz odwołują się do różnych epok historycznych. Oprócz wydawania literatury pięknej, polskiej i obcej, książek historycznych czy leksykonów, słowników, Wydawnictwo

⁴⁵ 50 lat Wydawnictwa Literackiego..., s. 23.

⁴⁶ Tamże, s. 29.

⁴⁷ Tamże, s. 14.

⁴⁸ *Autorzy o WL-u*, „Kwartalnik Wydawnictwa Literackiego” 2003, R. V, nr 1 (13), s. 2.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, s. 1–2.

Literackie przyczyniło się także do upowszechniania literatury pamiętnikarskiej. Warto podkreślić, że oficyna ta w szczególności przyczyniła się do publikowania pamiętników *sensu stricto*, autobiografii, dzienników, korespondencji czy wspomnień wielu osób ze świata nauki i kultury, w szczególności polskich literatów XX w. Wśród autorów, których prace ukazywały się nakładem krakowskiej oficyny, należy wymienić nazwiska takich twórców, jak: Wisława Szymborska, Czesław Miłosz, Witold Gombrowicz, Gustaw Herling-Grudziński, Jan Twardowski, Stanisław Witkiewicz czy Stanisław Pigoń.

Należy także zaznaczyć, że już od początku swojej działalności Wydawnictwo Literackie upowszechniało prace pamiętnikarskie. Początkowo publikowano je w niewielkim zakresie. Natomiast proces ten szczególnie nasilił się w latach 80. ubiegłego stulecia, a także współcześnie. W XXI w. Wydawnictwo ogłasza drukiem nowe prace z zakresu literatury pamiętnikarskiej, a także wznawia książki już wcześniej opublikowane.